

TÜRK ÜNİVERSİTELERİNİN TEMEL SORUNLARI, ÖZERKLİK ÖZLEMİ VE MİSYON ARAYIŞLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

*An Analysis on the Basic Problems of Turkish Universities, Sovereignty Desire and
Mission Seeking*

Cahit BAĞCI¹

ÖZET

Türk yükseköğretim sistemi ve üniversiteler her zaman tartışılan konuların en başında yer almıştır. Gerek üniversitelerin yönetim biçimleri ve özerklik konusu, gerekse akademik dünyanın özgürlüğü, insan kaynağı yetiştirme biçimleri, geleceğin mesleklerine olan talep, üniversite, ideoloji, siyaset ilişkisi sürekli tartışılmış ve bu çerçevede üniversitelerin algısında kısmi kırılmalar yaşanmıştır. Bu makalede, Türk üniversitelerinin temel sorunları, özerklik özlemi ve misyon arayışları analiz edilmeye çalışılmış ve bazı öneriler belirtilmiştir. Eğitimde yaşanan sayısal gelişmelere rağmen Türkiye ölçeğinde eğitim, ‘sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal kalkınma için gerekli beşeri sermaye formasyonunun oluşturulması’ olarak tanımlanabilecek hayati ve merkezi rolü oynamaktan henüz çok uzaktır. Türkiye’de bir taraftan beşeri sermayenin gelişimine katkı sağlamak ama diğer taraftan da yenilikçi ve rekabetçi bir üretim modelini hayata geçirebilmek ve küresel ekonomi içinde yer bulabilmek için eğitim sistemimiz ve üniversitelerimiz üzerine yapılması gerekenler öneriler olarak sıralanmıştır. Kuşkusuz bu önerilerin bir kısmı bir sorgulamadan çıkış modelleri üretilmesine katkı sunabileceği gibi, uygulanabilir nitelikte somutluklara da sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, YÖK, Özerklik, Akademik Özgürlük, Erişim, Finansman

ABSTRACT

Turkish Higher Education System and Universities have always been one of the major discussion topics. Not only form of management and the issue of their autonomy, and the freedom of the academic world, human resource management, but also the demand for the future professions, and relationship between universities, ideology, and politics is constantly discussed and there has been a partial break in the perception of universities in this regard. Despite the numerical developments, in the scale of Turkey, education is not yet to play a vital and central role for sustainable economic and social development for the creation of necessary human capital formation. On the one hand, to contribute to the development of human capital in Turkey, we could have an innovative and competitive production model of life, on the other hand, to find a valuable place in the global economy, on the role of our universities some recommendations are listed. Undoubtedly, the interrogation of some of these recommendations can contribute to the formulation of solutions and it has also some concrete and feasible recommendations.

Key Words: University, HEC, Autonomy, Academic Freedom, Access, Funding

1. GİRİŞ

Türkiye’de yaygın olarak kullanılan “Bilgi Toplumu” kavramı, gelişmiş ülkelerin toplum yapısını ifade etmektedir. Türkiye’nin birincil hedefi de gelişmiş ve kalkınmış ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel seviyesine ulaşmaktır. Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayıp Cumhuriyet ile devam eden “çağdaşlaşma” ve “batılılaşma” ideali, modern batı uygarlığına kavuşmak amacını taşıyordu. 21. Yüzyılda, batı toplumları sanayi toplumu aşamasından bilgi toplumu safhasına geçmiştir. Türkiye’nin de “bilgi” veya “bilişim toplumu” aşamasına erişmesi için, diğer sosyal kurumlar yanında, bilgi üreten temel kurumlar olan üniversitelerin yeniden yapılanmasını gerekli kılmaktadır. Ayrıca, genç nüfusu çok fazla olan Türkiye’de üniversite eğitimi görmek isteyen genç nüfus oranı oldukça fazladır. Üniversite eğitimi talep eden nüfus fazla buna karşılık bu talep için

¹Yrd.Doç.Dr. cahitbagci@gmail.com

üniversite kontenjan arzı yetersiz kalmaktadır. Her sene üniversiteye giriş sınavına katılan öğrenci sayısı katlanarak artmaktadır.

Türkiye, hem bilgi toplumu hedefine ulaşmak, hem de gençlerinin eğitim-öğretim seviyesini yükseltmek amacıyla üniversite sayısında niceliksel olarak önemli artış sağlamıştır. “Her ile bir üniversite” sloganıyla üniversite sayıları ve öğrenci kontenjanları arttırılmıştır. Bu anlamda, önemli yatırımlar sağlanmıştır. Bu verili durum ile birlikte bu makalede, Türk üniversitelerinin temel sorunları, özerklik özlemi ve misyon arayışları sosyolojik bağlamda irdelenmeye çalışılmaktadır.

2. YÖK VE ÜNİVERSİTELER

Türkiye’de yükseköğretimi konu alan tartışmalara, geçmişten beri, gündelik siyasal dil ve kaygılarla yürütülmekte ve bu konuda atılması gereken adımlar, ideolojik sloganlara indirgenmektedir. Toplumun bütün kesimlerini ve geleceğini doğrudan ilgilendiren yükseköğretim ve üniversite meselesinin bu şekilde ele alınması, tartışmaları kısır bıraktığı gibi çözümlerin ötelenmesini doğurmuştur (Küçükcan & Gür, 2009:35). Bugün yükseköğretim ya da üniversiteler konusunda yürütülen tartışmaların ve sorunların kaynağında temelde şu sorunun cevabının karmaşıklığı yatmaktadır: Yükseköğretim ve üniversitelerden beklediğimiz amaç ve işlev nedir? Yükseköğretimin amaç ve görevleri, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak şu şekilde tarif edilmiştir;

- Öğrencileri ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yurdumuzun bilim politikasına ve toplumun yüksek seviyede ve çeşitli kademelerdeki insan gücü ihtiyaçlarına göre yetiştirmek;
- Çeşitli kademelerde bilimsel öğretim yapmak;
- Yurdumuzu ilgilendirenler başta olmak üzere, bütün bilimsel, teknik ve kültürel sorunları çözmek için bilimleri genişletip derinleştirecek inceleme ve araştırmalarda bulunmak
- Yurdumuzun türlü yönde ilerleme ve gelişmesini ilgilendiren bütün sorunları, Hükümet ve kurumlarla da elbirliği etmek suretiyle öğretim ve araştırma konusu yaparak sonuçlarını toplumun yararlanmasına sunmak ve Hükümetçe istenecek inceleme ve araştırmaları sonuçlandırarak düşüncelerini bildirmek;
- Araştırma ve incelemelerinin sonuçlarını gösteren, bilim ve tekniğin ilerlemesini sağlayan her türlü yayınları yapmak;
- Türk toplumunun genel seviyesini yükseltici ve kamuoyunu aydınlatıcı bilimsel verileri sözle, yazı ile halka yaymak ve yaygın eğitim hizmetlerinde bulunmaktır (MEB, 2015: 14).

Sorunun cevabının üç şekilde formüle edildiğini görmekteyiz. Eğitim, bilimsel araştırma ve topluma hizmet sunumudur. Ancak ülkenin gereksinim ve önceliklerine destek verecek bir yönetim sisteminin oluşturulamaması ya da oluşturulan sistemin ülkedeki ve dünyadaki gelişmelere göre yeniden şekillendirilememesi bugünkü sorunların temelini oluşturmaktadır. Günümüzde yükseköğretimin üç temel işlev üzerine kurulduğu görülmektedir. Bunlar;

- Öğretim: En temel faaliyettir. Toplumsal fayda söz konusudur.
- Bilimsel Araştırma: Yükseköğretimin misyonu bilgiyi genişletmek ve yaymaktır.
- Kamu Hizmeti: Yükseköğretim kurumları ile toplum arasında bir hizmet ilişkisi vardır. Bunlar; kültürel, sosyal ve sportif etkinlikler ile sağlık gibi topluma sunulan hizmetlerdir.

Yükseköğretim kurumları, bu işlevlerin birisi ya da hepsi kapsamında faaliyette bulunabilir. Ancak genel görünüm iç içe geçmişlik şeklindedir. Burada önemli olan, yükseköğretim hizmeti kapsamında bu işlevin etkin ve sonuç odaklı bir şekilde nasıl yerine getirildiği, ekonomide ve üretim süreçlerinde nasıl bir katma değer yarattığıdır. Yükseköğretimin ulusal ekonomi üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri çok önemlidir. Doğrudan etkisi, eğitilmiş nitelikli işgücünün, üretim faktörleri içinde yer almasından kaynaklanır. Dolaylı etkisi ise, ekonomik gelişmenin başlıca stratejik faktörleri üzerindeki verimlilik ve yatırım kapasitesini artırmak yolu ileler. Bu durumda

yükseköğretimin ekonomik gelişme üzerindeki etkileri, verimlilik artışı, teknoloji geliştirme, kaynak tahsisinde etkililik ve sosyal gelişme olarak sayılabilir.

‘Bilgiye dayalı ekonomiye geçiş’ için dört temel strateji öngörülmektedir. Bunlar; güçlü bir insan gücü (beşeri sermaye), etkin bir ulusal ve uluslararası yenilik sistemi, dinamik bir bilgi yapısı, uygun bir ekonomik ve kurumsal yapı olarak sıralanmaktadır. Bütün bu yaklaşımlar ışığında Yükseköğretim ve Üniversitelerimizde temel sorunlar nelerdir? Denildiğinde ifade edilen sorunlar temelde 5 başlık altında toplanmaktadır. Bunlar; Yönetim, Özgürlük, Finansman, Statü ve Özlük Hakları olarak sıralanabilir.

Araştırmacı üniversitenin en önemli kurucusu ve kuramcısı olan Humboldt üniversiteyi ‘Bir dizi zihinsel, ahlaksal, bilimsel, düşünsel alışkanlıkların bütününü içeren hareketli etkileşimlerden dokunmuş insanlığın beyin bahçesidir’ olarak tarif eder. Üniversite eğitimi, üniversite öncesi eğitimden ayıran Humbolt, üniversiteyi öğretmenin merkezi bir unsur olmadığı, öğrencinin eğitim programına katıksız bir biçimde bağlı bir kişi olarak görülmediği bir kurum olarak kurgulamıştır (Antalyalı, 2007: 33).

Üniversitelerin nasıl tanımlanması gerektiği ile ilgili yorum farklılıkları, üniversitelerin tarihine ilişkin değerlendirmeleri de etkilemiştir. Üniversiteyi sadece belirli alanlarda sistematik bir eğitimin verildiği bir eğitim kurumu nitelendiren bakış açıları, üniversite tarihini insanlık tarihine kadar götürebilir. Üniversitelerin tarihi nereden başlatılırsa başlatılsın, günümüzde dünya üniversitelerinin, en azından teorik anlamda, belirli düzeyde bir homojenliğe ulaşmıştır. Bir başka ifade ile günümüzde tüm dünya üniversiteleri yaklaşık olarak aynı amaçlarla kurulmakta, aynı idealleri paylaşmaktadır. Üniversiteler arasında yakalanan bu homojenitenin kaynağı bir uzlaşmadan ziyade bir teslimiyettir (Antalyalı, 2007: 27). Yeni üniversitenin eskisinden en önemli farkı, misyon farklılaşmasında kendini göstermektedir. ‘Girişimci üniversite’, eğitim ve araştırma faaliyetlerinin yanı sıra bu faaliyetlerin sonucunda üretilen bilginin kullanımına ilgi gösteren bir üniversite olarak ortaya çıkmaktadır. Üniversite kurumunun misyonunda gündeme gelen her farklılaşma aynı zamanda farklı yönetim yapılarına da işaret etmektedir (Yavuz, 2012: 42)

Üniversite, evrensel nitelik taşıyan, bilgi üreten, araştırma yapan, eğitim öğretim yapan, bilginin uygulanmasını ve tartışılıp teknolojiye dönüştürülmesini sağlayan, ürettiği bilgileri yayan kurumdur. Bağımsız ve yaratıcı düşünce yeteneğini geliştirir, topluma yararlı işler yapan aydın kişiler yetiştirir (DPT, 2000: 10).

Dünya Üniversite tarihine misyon perspektifi ile bakılacak olursa dönemsel olarak geçmişten günümüze üniversitenin misyonundaki kazanımlar eğitim, ulusallaşma, demokratikleşme, araştırma ve kamu hizmetidir. Ulus devletler birlikteliğine veya dünyaya hizmet gibi bir misyon ise yakın zamanda üniversitelerin paylaşılan misyonları arasında yerini alacak gibi gözükmektedir (Antalyalı, 2007: 37). Türkiye’de yükseköğretimin mevcut amaçları, evrensel ilkelerden uzaktır ve öğrencileri ‘terbiye’ etmenin aracı olarak kullanılmaktadır. Oysaki yükseköğretimin temel amacı, öğrencilerin bağımsız düşüncelerine imkân sunmak olmalıdır (Küçükcan & Gür, 2009: 217).

Yüksek Öğretimin farklı temeller üzerine inşa edildiği çok konuşulmuş ve tartışılmıştır ve halen güncel bir tartışma olarak da varlığını sürdürmektedir. Tartışmaların ana ekseninin şu sorular etrafında döndüğü de görülmektedir:

- Yüksek Öğretim kimin hakkıdır?
- Devlet kime yükseköğretim imkânı sunmalıdır?
- Daha iyi bir yaşam beklentisi içinde bulunan vatandaşların yükseköğretim ve eğitim talebi nasıl formüle edilecektir?
- Yükseköğretimde eşitlikçi bir yaklaşım geçerli midir?
- Eğitimin kitleselleşmesi ile birlikte erişim sorunu azalmakta iken kalite sorunu artmaktadır. Bu çelişki nasıl giderilecektir?

-Eğitimde kaliteyi artırmak için ara formüllerden birisi olan özel üniversite kurulması neden mümkün olamamaktadır?

-Yükseköğretimdeki hiyerarşik yapı kırılmadan akademik geçişler nasıl mümkün olacaktır?

-Üniversiteler kime hesap vermektedir? Kamu adına hesap verebilirlik yükseköğretimde neden mümkün olamamaktadır?

-Devlet bütçesine bağımlılıkla AR-GE ve uluslararası etkileşim ve kalite nasıl yakalanacaktır?

-Neden ihtisas üniversiteleri kurulamamaktadır? (sosyal bilimler, tıp, hukuk vb.)

-Özerklik ve hesap verebilirlik arasında kurulacak bir denge çıkış yolu olabilir mi?

Ülkemizdeki yükseköğretim sistemi hem YÖK hem de üniversiteler düzeyinde oldukça merkeziyetçi, şeffaflıktan ve hesap verebilirlikten uzak bir yapıdadır. TÜSİAD hazırlattığı raporda mevcut yükseköğretim yönetiminin merkeziyetçi ve bürokratik yapısı eleştiri konusu yapılarak yeni bir yönetim modeli önerisi yapılmıştır. Bu modelde YÖK'ün varlığı korunmakta ancak ÜAK (Üniversitelerarası Kurul) ile arasında yetki-görev paylaşımı yapılmakta; YÖK idari ve mali konulardan, ÜAK ise akademik konulardan sorumlu tutulmuştur (TÜSİAD, 2003). Diğer taraftan Ülkemizde yükseköğretimin aksayan yönleri genel olarak yönetim, erişim, finansman ve kalite olarak sıralanmaktadır. Aksayan yönlerinin çözümü neticesinde oluşacak akademik özgürlük ve özerklik eğitimin kalitesini artıracak gibi bilim, kalite, ar-ge, uluslararasılaşma, insan gücünün planlanması kalkınma ve refahın artışına katkı sağlanabilecektir. Yükseköğretim sistemindeki sorunların çözülmesi temelde 2 aşamalı çözüm olarak görülebilir.

Birincisi; YÖK'ün anayasa ve 2547'den kaynaklanan görev, rol ve misyonunun yeniden düzenlenmesidir. Bu yaklaşıma göre sorunların temelinde Anayasanın 130. ve 131. maddeleri ile 2547 sayılı kanun yatmaktadır. Bu güne kadar sorunları aşma konusunda idari olarak Başkanlık, Yürütme Kurulu ve Genel Kurul tarafından alınan kararlar, onlarca kez yapılan değişiklikler, yasaya eklenen çok sayıda geçici madde ve aynı maddenin beş-altı kez değişikliğe uğramış olduğu durumlar 'içinden çıkılması zor bir mevzuat yumağı' oluşturmuştur. Sadece bu olgu bile, yeni bir yükseköğretim yasasının çıkarılmasını zorunlu kılmaktadır. YÖK, kendine verilen görev ve yetkilerle adeta 'üstü örtülü yükseköğretim bakanlığı' halini almıştır. Bunun sonucu olarak kişiye bağlı yönetim tarzı ön plana çıkmış, idari, mali ve akademik uygulamalarda keyfilik ön plana çıkmıştır. YÖK kendi hazırladığı "Türkiye'nin Yüksek Öğretim Stratejisi" isimli çalışmada aynen şu ifadeler yer almaktadır;

Yükseköğretim Kurulu'nun bir organ olarak varlığı korunmakla birlikte, görev ve yetkilerinde bugüne göre önemli bir sınırlama yapılması yararlı olacaktır. 1982 Anayasası ve 2547 sayılı yasa YÖK'e aşırı geniş yetkiler vermiştir. YÖK'ün bugünkü yetkilerinin bazılarının Üniversitelerarası Kurul'a, bazılarının da doğrudan üniversitelere devredilmesi gerekir. Örneğin, yabancı akademik personelin maaşının YÖK'e onay için bildirilmesi, ya da rektörlerin yurtdışına çıkışta izin için YÖK'e başvurmaları gibi uygulamalar kaldırılmalıdır. Yetkilerin yeniden düzenlenmesi doğal olarak ilgili yönetmeliklerin de gözden geçirilerek yenilenmesini gerektirmektedir. Bu konuda yasa değişikliği gerekli olmayan haller de vardır; dolayısıyla Yükseköğretim Kurulu bu tür değişiklikleri kısa vadede gerçekleştirebilir. Denetleme işlevinin de esas olarak YÖK'ün yetki alanında olması uygundur. Dolayısıyla Yükseköğretim Denetleme Kurulu korunmalıdır. (YÖK, 2007: 163)

Yükseköğretim sorunlarına çözüm üretmek için öncelikle YÖK'ün yeniden yapılandırılması gerekmektedir. YÖK'ün görevleri Anayasanın 131. maddesinde;

"Yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, yükseköğretim kurumlarındaki eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek, bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak" şeklinde sayılmaktadır (Anayasa ve İç Tüzük, TBMM, 2012).

Anayasa’da geçen ‘düzenlemek ve yönetmek’ ifadelerinden hareketle YÖK’ün üniversitelere doğrudan müdahale etme hakkı ve yönetme yetkisi verilmiş, özerkliği ve esnekliği engelleyen pek çok konuda YÖK belirleyici konumdadır. Bu durum, merkeziyetçi bir yapı doğurmakta ve üniversite özerkliğini zedelemektedir. Bununla birlikte, Anayasada YÖK’ün diğer görevleri arasında sayılan yükseköğretimi planlamak, denetlemek, eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek, tahsis edilen kaynakların etkin kullanılmasını sağlamak, öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak gibi görevlere ilişkin olarak YÖK tarafından kapsamlı faaliyetlerin yapıldığını söylemek mümkün değildir. Gerek YÖK ve gerekse üniversitemizin bünyesinde bugüne kadar bu faaliyetleri yapmak üzere kurumsal ve beşeri bir kapasite oluşturulamamıştır.

YÖK bugüne kadar yetkinin sadece bu kısmıyla aşırı ilgilenmiş ve üniversiteleri adeta yönetmiş; diğer taraftan ‘planlamak, denetlemek, yönlendirmek’ gibi yetkilerine kadar etkin kullanamamıştır. Yükseköğretim sistemi insan gücü planlaması temelli bir yapılanma ve örgütlenme modelinden uzaktır. Örneğin, her yıl hekim başına düşen nüfus artmasına rağmen bunun nasıl çözüleceğine ilişkin bir planlama yapılmamıştır. AB ortalaması bir öğretim üyesi başına düşen tıp öğrencisi ortalama 19-20 iken bu rakam ülkemizde son 20 yıldır 10’un altındadır ve yıldıza bir azalma seyrederken 3,9 öğrenciye kadar düşmüştür (DPT, 2010: 49).

2009-2010 eğitim-öğretim yılında sağlık alanında eğitim veren Tıp, Diş Hekimliği, Eczacılık Fakültelerinde toplam 11.079 öğretim üyesi varken toplam öğrenci sayısı 47.385’tir. Buna sağlık bilimleri fakültesi, sağlık yüksekokulları da eklendiğinde öğrenci sayısı 112.714’dür (DPT, 2010: 12). Yüz bin kişiye düşen hekim AB ortalaması 322 iken bu rakam Türkiye’de 158’dir (DPT, 2010: 47). Dolayısıyla, ülkemizde tıp fakültelerinde su andaki öğrenci sayısının çok daha üstünde öğrenci yetiştirebilecek fiziki şartlar ve öğretim üyesi vardır. 1987-1988 yılında bir öğretim üyesine düşen öğrenci sayısı 13.2 iken bu sayı 2009’da 3.9’a kadar inmiştir (DPT, 2010:49).

İkincisi ise, Üniversitelerin Yönetimidir. YÖK’ün merkeziyetçi ve müdahaleci yetkileri nedeniyle üniversiteler idari, mali ve akademik açılardan yetersiz kalmış, eğitim ve araştırma potansiyelleri gelişmemiştir. YÖK’ün taraflı, korumacı, ayrımcı ve dışlayıcı yaklaşımları nedeniyle birçok akademik personel mağdur edilmiş, akademik özgürlük zedelenmiştir. Rektörlük seçimi sürecinin başlangıcından tamamlanmasına kadarki geçen sürede akademik camiada yaşanan hadiseler ve akademik dünyanın yaşadığı tahrip edici ortam (iklim) davranış ve duygulardan kurtulma zamanının geldiğine işaret eder. Akademik camia ‘imdat’ çağrısı yapmaktadır. Buna duyarsız kalmak mümkün değildir. Rektörlük seçimine kilitlenmiş bir üniversiteden kalite ve bilim beklemek imkânsız hale gelmiştir. 1981 den bu yana 31 yıldır her üniversitede seçimlerden yaşananların ayrı bir ibretlik belgesel niteliği taşıdığı tartışmasız bir gerçektir. 1 oy alanın da en çok oy alanında rektör olarak atandığı bir demokratik olmayan seçim sisteminin rasyonelitesini yitirmiş, komik olduğu kadar da tahrip edici, istikrar ve akademik iklimi bozucu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Üniversiteler rektörlük seçimleri nedeniyle her 4 yılda bir soruna dönüşmektedir. Bir tarafta kaybedenlerin olduğu ve buna karşılık diğer tarafta ise kazananların olduğu bir dönem intikamcı ve cezalandırıcı yaptırımlara da girilen bir süreç, sindirilmiş bir akademik camianın tavır, davranış ve pozisyon almak zorunda kaldığı belirsiz bir gelecekte bilim ve kalite ne kadar mümkün olabilecektir. Rektörlük seçimleri, öğretim üyeleri arasında kalıcı bölünmelere yol açmakta ve üniversite kurumunu işlemez hale getirmektedir (Küçükcan & Gür, 2009: 21). Rektörlük seçimleri nedeniyle, üniversitelerde bilimsel faaliyetler için olması gereken sulh ve sükûn ortamı zedelenmiş, korku ve baskı havası ve ortamı egemen olmuştur. Bu durumun savunulacak bir yanı yoktur. Katılımcısı farklılaşsa bile (öğrenci ve akademik) tek başına seçim bir çözüm değildir. Bu durumda sistemin bir sonraki seçimi kazanma stratejisine üzerine inşa edildiği de ayrıca görülmelidir. Mevcut durumda üniversitelerde bütün yetkiler rektörde toplanmıştır. Akademik yükselmelerde bile karar verici odur. Rektör otoritesi dağıtılacağına, tersine artmakta ve keskinleşmektedir (DPT, 2000: 9)

Dünya örnekleri ve OECD ülke uygulamalarına bakıldığında rektörlerin seçim yoluyla belirlenmesinin giderek terk edildiği, çoğu ülkede atama yöntemi ve Mütevelli Heyet tarafından yönetimin tercih edildiği görülmektedir. Ülkemizde, Mütevelli Heyet tarafından atanan Rektör örneğinin kurulduğu yıllardan 1981 yılına kadar ODTÜ’de başarılı bir şekilde uygulandığı unutulmamalıdır. Ülkemizde vakıf üniversitelerinde uygulanan Mütevelli Heyet modeli, kamu üniversitelerinde bir yönetim modeli olarak uygulanmalıdır. Mütevelli heyetin teşekkülü dünya örnekleri incelenerek rahatlıkla ideal bir sayı yakalanabilir. Öneri olarak pek çok ülkede uygulanan 25 altı üye sayısı dikkate alınarak yarısı iç, yarısı ise dış üyeden müteşekkil 25 ya da 21 üye modeli uygulanabilir. Mütevelli Heyetin Rektör ataması dışındaki en önemli görevleri kaynak yaratmak, kaynakların girişimci bir anlayışla kullanılmasını sağlamak, faaliyetleri ve hesapları izlemek, incelemek ve değerlendirmek ve rektörlük yönetimine tavsiyelerde bulunmak vb. görevler olmalıdır. Uygulanacak modelde, Rektör olacak kişi ile dış kontenjandan Mütevelli Heyet üyesi olacak kişilerde akademik unvan da aranmamalıdır. Diğer taraftan Vakıf Üniversiteler Birliği’nin kurulmuş olması önemli bir aşamadır. Üniversitelerin sorunlarının bir yapı etrafında değerlendiriliyor olması ve sistematik çözüm önerisi sunma şekli geliştirilebilirse olumlu katkısı olacağı açıktır. Zira üniversiteler kalite, statüko, çeşitlik, hedefsizlik, hiyerarşi, evrensellik, nitelik, kayırmacılık gibi son derece temel sorunlarla karşı karşıyadır (Ortaş, 2008).

3. AKADEMİK DÜNYANIN GÖRÜNÜMÜ

Üniversitelerimizdeki öğretim elemanlarının çoğu, devlette görev yapan memurlar gibi kamu görevlileri konumundadır. Kadrolu oldukları için iş kaybetme riskleri bulunmamaktadır. Bu nedenle, kalite, başarı ve bilimsel bilginin üretimi için mesaiye bağlı memur zihniyetinden performansa ve başarıya bağlı öğretim elamanı modeline geçiş kaçınılmazdır. İşten düşme ya da sözleşme ücretinde azaltmaya gidilmesi endişesi ve kaygısı olmaksızın performans artırımı oldukça zordur.

Üniversitelerin kuruluş gerekçeleri temelde iki fonksiyon üzerine bina edildiği görülmektedir. Bunlar eğitim-öğretim hizmeti ve araştırma ve geliştirmedir. Ancak durum öyle bir hale gelmiştir ki Türk üniversiteleri çoğunlukla eğitim-öğretim hizmeti sunan kurumlar haline dönüşmüştür. İkinci öğretim, hafta sonları uygulanan formasyon programları ve yaz okulu uygulamaları öğretim elemanlarını araştırma ve geliştirme faaliyetinden uzaklaştırmıştır. Bu durum entelektüel dinamizm ve akademik zenginliğin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Akademisyenlerin firma kurmalarının engellenmesi ve danışmanlık aracılığıyla elde ettiği gelirlerin yüzde 70’inin üniversiteye bırakılması araştırma faaliyetlerini yetersiz kılmaktadır. Bu durum bilginin ürüne ve hizmete dönüşmesinin önündeki en büyük engeldir. Bir başka ifadeyle üniversitelerde yöneticilik ve hocalık yapan akademisyenler bilim adamlığı ile teknokratlık arasında sıkışıp kalmışlardır.

Üniversiteler şu sorulara cevabını iyi verebilmelidir. “Hangi beklentiye ne kadar karşılayabiliyorum?”, “İş dünyası ve piyasalar benden ne talep ediyor?”, “Nasıl bir insan gücü ihtiyacına karşılık vermeliyim?”

Hemen hemen her gün her birimizin karşılaştığı şu iş ilanlarının çözümlemesini nasıl yapmalıyız. Bir ilanda aynen şöyle yazmaktadır: “Eleman Aranıyor. Aranan nitelikler: analitik düşünme, yaratıcı düşünme, inisiyatif kullanabilme, karar verme yeteneği, yabancı dil, sosyal faaliyetlere katılım, bilgisayar kullanabilme ve tecrübe!”

Yukarıda sayılan niteliklerde öğrenci yetiştiren kaç eğitim kurumumuz vardır sorusuna verebileceğimiz cevap hakikaten şüphelidir. ‘Analitik düşünme’ son derece önemli bir özelliktir. Öğrencilerimize bu kazanımı verebilecek müfredatla eğitim verebilmemiz her kademede eğitim için son derece önemlidir. Bunun başarılması pek çok başarıyı domino etkisiyle kendiliğinden getirecektir. Türkiye’nin 2023 vizyonu çerçevesinde eğitim-öğretim faaliyetinin yanı sıra araştırma-geliştirme faaliyetlerini yürütecek araştırma üniversiteleri kurulmalı ve ar-ge desteklerinin ¾ ü bu alana ayrılmalı ve üniversitelerin buluş, patent ve lisans haklarını ellerinde bulundurmalarına izin verilmelidir. Bu çerçevede üniversiteler araştırma, eğitim, uygulamalı bilim

ve teknoloji gibi farklı misyonlara göre gruplandırılmalı ve yeniden yapılandırılmalıdır. Bütçe kaynaklarının tahsisinde, üniversitelerin misyonları ve performansları göz önüne alınarak yapılmalıdır. 2010-2011 yılı eğitim öğretim döneminde örgün öğretimdeki öğrencilerin % 9,3'ü vakıf üniversitelerinde öğrenim görmekte iken öğretim görevlerinin %11,6'sı bu üniversitelerde görev yapmaktadır. Çok sayıda vakıf üniversitesi olmasına rağmen öğrenci sayılarının düşüklüğü manidardır. Dünya ile kıyaslandığında yıllık öğrenim ücretinin en az 12.000 dolar seviyesinde olması kar amacı gütmeyen vakıf üniversitelerinin kuruluş amaçları hakkında şüpheler uyandırmakta ve bu alanda bir denetimsizlik sorunu yaşandığı da görülmektedir.

Çözüm olarak kar amacı güden özel üniversitelerin kurulmasının önündeki engeller kaldırılmalı, Vakıf üniversitelerindeki yükseköğrenim ücretleri sorunu ise çözümlenmelidir. Böylece hem ödeme gücü olanların eğitim öğretim hakkı elde etmesi kolaylaştırılmış, hem de ülkemizdeki akademik birikimin coğrafyamızdaki ülkeler için bir eğitim arzı sunmasının imkânı yaratılmış olacaktır. 1970'lerde ODTÜ'nün coğrafyamızdaki ülkelerin geçleri için nasıl cazibe oluşturmuşsa aynı imajın oluşmasının önü açılmalı, yabancı öğrenci kabullerinin şartları kolaylaştırılmalıdır. Türkiye'nin küresel ve bölgesel düzeyde iddialı üniversite eksikliği vardır. Türkiye, yabancı öğrenci sayısını artırmaya dönük stratejiler geliştirmelidir (Küçükcan & Gür, 2009:222).

Türkiye gerek balkanlar, Arap Baharı sonrası Ortadoğu ülkeleri ve Orta Asya Cumhuriyetleri için fırsatlar sunan cazip bir ülke imajına sahiptir. Bu imajdan hareketle Türk üniversitelerinde eğitim-öğretim ve araştırma imkânı için dost ve kardeş ülkelerle ikili anlaşmalar yapılarak bu ilişki güçlendirilmelidir.

Ülkemizde uzun süredir tartışılan haçların kaldırılması ve 'parasız üniversite' söylemi ise bir sosyal politika aracı olarak ya da ülkenin insan kaynağına yapılan bir yatırım olarak ve siyasi iradenin bir sosyal politika ve kamu politikası enstrümanı olarak bakmak daha uygundur. 'Alınan her hizmetin mutlaka bir bedeli olmalı' şeklindeki liberal bir sosyal ve ekonomik yaklaşım ile de çelişse insan kaynağının sosyal bir sermaye olduğu ve ona yapılan yatırımda bir değer taşıdığı bilinmelidir.

Bu çerçevede 'parasız üniversite' söylemi üniversitelerin temel fonksiyonu haline dönen eğitim öğretim ve insan gücünün yetiştirilmesi ilkesi ve rolü ile de uyumludur. Elbette bilimin, bilginin değeri ve ürettiği katma değer kadar yetişmiş insan gücünün de hesaplanabilir bir değeri vardır. Bu durumun değerini ve anlamını anlayabilmek için yetiştirecek genç nüfusu kalmayan pek çok AB üyesi ve İskandinav ülkelerinin çabalarını iyi incelemek ve anlamak lazımdır. Bu açıdan, kamu politikasının 'kişi ya da kurumların bir sorunu çözmek için izledikleri amaçlı hareketler bütünü' olarak tanımlandığı da dikkate alınırsa bütünlüklü bir politika ve yöntem olduğu görülecektir. Bunu anlık bir karar olarak yorumlamak mümkün değildir. Çünkü her zaman karar alınması aynı zamanda sonuca ulaşılması anlamına gelmemektedir. Kararın alınmasını takip eden dönemde hedeflenen amaçların hayata geçirilmesi için bazı düzenlemelerin yapılmasına ihtiyaç duyabilmektedir. Kamu politikası döngüsüne bakıldığında, gündem oluşturulması, politika oluşturulması, politikanın uygulanması ve politikanın değerlendirilmesi aşamalarına sahip olduğu görülecektir.

Hükümetleri böyle radikal politikalara sevk eden ana gerekçelerden birkaç tanesi de kuşkusuz yükseköğretimin ekonomik büyüme ve istihdam edilebilirlikle olan pozitif ilişkidir. Eğitim düzeyi ile istihdam edilebilirlik ve elde edilen gelir arasındaki bu ilişki yükseköğretime olana talepteki niceliksel genişlemesinin en temel gerekçesini de oluşturmaktadır.

4. YÜKSEKÖĞRETİMİN YAPISAL SORUNLARI

4.1.Özerklik Sorunu

Yönetim hukukunda özerklik, bir kanun ile herhangi bir teşkilat, kurum veya kuruluşa kendi kendini yönetme hakkının tanınması, diğer bir ifade ile kamu kurum ve kuruluşlarına üstlendikleri hizmetleri kendilerinin düzenleyebilmesi ve bunların gerektirdiği düzenlemeleri kendilerinin

yapabilmesi olanağının tanınmasıdır. Özerklik, akademik dünyada çok fazla tartışılan ve konuşulan, üzerinde tam bir uzlaşmanın sağlanamadığı ve herkesin kendine göre yorumladığı bir kavram olmuştur (Erdem, 2013: 98). Özerklik, ortaçağ üniversitelerinden girişimci üniversiteye uzanan süreçte üniversite kurumunu karakterize eden en belirgin özelliğidir. Bir üniversitenin bilimsel açıdan özerk olabilmesi, idari ve mali açılardan da belli oranda özerk olmasını başka bir ifadeyle, üniversite dışı kurumların etkisinden uzak olmasını gerektirmektedir (Yavuz, 2012: 149).

Üniversitenin ortaya çıkışından beri, korunmaya çalışılan temel özelliği özerk bir kurum olmasıdır. Üniversiteden beklenen yaratıcılık, küçük çıkarlara hapsolmamak, uzun erimli bakış açıları geliştirebilmek gibi niteliklerinin gerçekleşebilmesi, büyük ölçüde bu kuruluşların özerk olmasına bağlıdır. Ülkeler, genellikle üniversitelerinin özerk olduğu iddiasında oldukları için bir üniversitenin gerçekten özerk olup olmadığının değerlendirebilmesi somut özerklik kıstaslarına dayandırılmalıdır. Örneğin, OECD üniversite özerkliği için aşağıda özetlenen 8 ölçütü tanımlamaktadır:

1. Gayrimenkul ve diğer donanımların mülkiyetine sahip olabilmek
2. Borçlanarak fon yaratabilmek
3. Yaratılan kaynakları, kendi amaçları doğrultusunda bağımsız harcayabilmek
4. Akademik program ve ders içeriklerini belirleyebilmek
5. Akademik personelin işe alınmasına ve işten çıkarılmasına karar verebilmek
6. Çalışanların ücretlerini belirleyebilmek
7. Öğrenci kontenjanlarını belirleyebilmek
8. Öğrenci harçlarını belirleyebilmek

Üniversite özerkliğini tanımlayan bu sekiz ölçütten beşinin mali, ikisinin akademik ve birinin ise idare özerkliğine ilişkin olduğu ve üniversite özerkliğinin, büyük oranda, mali özerklik ile ilişkilendirildiği gözlenmektedir (YÖK, 2007: 21).

Yükseköğretimde yönetim modeli arayışları ağırlıklı olarak özerklik kavramı etrafında şekillenmiş, bu çerçevede kendi organları tarafından belirlenen yönetim ile akademik özgürlük alanı olarak tarif ve talep edilmeye çalışılmış, YÖK'ün üniversiteler üzerinde kurduğu ve geliştirdiği hegemonik ilişki sonrası daha çok tartışılır hale gelmiştir. Üniversite özerkliğiyle ilgili olarak 3 önemli nokta ön plana çıkmaktadır. Bunlar, *şeffaflık, hesap verme sorumluluğu ve kalite güvencesi*dir (Erdem, 2013: 99). Günümüzde özerk üniversite kavramıyla öğretim elemanlarının seçimi, ders programlarının yani müfredatın düzenlenmesi, öğrenci kabulü, mezuniyet koşullarının ve araştırma konularının belirlenmesi ve seçim şekli daha çok ifade edilmeye çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra üniversitelerin topluma hesap vermesi, toplum tarafından denetlenmesi ve üniversiteye ayrılacak kaynakların belirlenmesi bağlamında üniversitelerin karar yetkilerinin sınırlı olması gerektiği savunulmaktadır. Bütün bunlara rağmen özerklik konusu hâlihazırda seçim sisteminden kaynaklanan tartışmalar nedeniyle daha çok seçim sistemi üzerine odaklanmış durumdadır.

Üniversite özerkliği içinde, 'akademik özerklik' özel bir anlama sahiptir. Üniversiteler tarih boyunca 'özgür tartışma ortamını ve 'eleştirel düşüncüyü' savunmuşlardır. Bu da akademik özerkliği sayesinde olmuştur (Erdem, 2013:104). Hâlbuki kastedilen idari, mali ve bilimsel özerkliktir. Ancak, üniversiteler özerkliklerini düşündükleri kadar katılımcı olma sorumluluğu da taşımak durumundadırlar. Üniversite özerkliği, üniversitenin kendini yönetmesiyle ilgilidir ve akademik özgürlüğün güvencesidir (Küçükcan & Gür, 2009 :48).

Bugün dünyada üniversitelerde akademik özgürlük, öğretim üyelerinin akademik özgürlüklerinin korunması ve üniversitenin değişen politik koşullarından etkilenmemesi sağlamak olarak algılanmaktadır. Üniversitede akademik unvana sahip tüm insanların baskı ve yönlendirme

olmaksızın özgürce eğitim ve araştırma yapmaları anlamına gelir (Erdem.2013: 107). Küreselleşmenin getirdiği değişiklikler üniversiteleri profesyonel yöneticiler tarafından yönetilmeye zorlamakta, üniversite yönetiminde teknik beceriler gitgide akademik yeterliliğin önüne geçmektedir. Üniversiteler bu değişen koşullara uyum sağlayabilmeleri için katılımcı yönetim, vizyoner liderlik, profesyonel yöneticilik ve girişimcilik anlayışı ile hareket etmek durumundadırlar (Yavuz, 2012:172). Türkiye’de mevcut yükseköğretim sistemi, aşırı merkeziyetçidir ve yükseköğretim kurumlarının farklılaşmasına izin verilmemektedir (Küçükcan & Gür, 2009:10).

Bunun yanında, üniversiteler değişen koşullara uyum sağlayabilmeleri için stratejik planlama ve teknoloji transferi gibi uygulamalara başvurmak zorundadırlar. Çünkü uyum sonuç değil bir süreçtir.

4.2. Yüksek Öğretimde Erişim Sorunu

Ülkelerin ekonomik ve sosyal refahının artırılmasında beşeri sermaye olarak bilinen yetişmiş insan gücü büyük rol oynamakta ve artan getiriye sahip olan ‘bilgi’ toplam faktör verimliliği çerçevesinde büyümenin sürükleyici gücü olmaktadır. Bu çerçevede, gelişmiş ülkeler ile her alanda rekabet edebilmek için, iyi donanımlı ve yetişmiş insan gücünün önemi anlaşılmış; dolayısıyla bireylerin gerekli bilgi, beceri ve yeterliliklerle donatılmasında en etkili araç olan eğitimin, özellikle de yükseköğretimin önemi artmaya başlamıştır. Ulusların refahının yanı sıra gelir düzeyi ve istihdam edilebilirliği artması nedeniyle kişilerin bireysel refahına da katkısı yüksek olduğu için, yükseköğretime talep büyük bir hızla artmıştır. Yükseköğretim arzının talebe paralel bir şekilde artırılamaması ise yükseköğretime erişim konusunu ön plana çıkarmıştır (Tanrıkulu, 2009:1).

Yakın geçmişe kadar yükseköğretim yalnızca elitlerin bir uğraşı olarak algılanmıştır. Modernleşme, hızlı kentleşme, artan nüfus ve daha iyi yaşam beklentisiyle birlikte demokrasideki gelişmeler, eşitlikçi anlayış, hak ve özgürlük talepleri yükseköğretim talebinde de artışı getirmiştir. Böylece eğitimde kitleselleşme başlamış ve bununla birlikte erişim, kalite sorunları ve finansman ihtiyacı gündeme gelmeye başlamıştır. Bu durum ülkeleri yükseköğretim sistemi, politikaları ve reformları üzerinde çalışmaya zorlamıştır. Çağ nüfusundaki artışa paralel olarak artan yükseköğretim talebinin karşılanması, bir başka ifadeyle ‘kitlesel yükseköğretim’, dünyada başlıca eğilimler arasında yerini almıştır. Özellikle 1980’lerde hız kazanan modernleşme çabaları, hızlı kentleşme ve köyden kente olan göç yükseköğretime olan talebi artırmıştır. Yükseköğretim arzının talep karşısında yetersiz kalması ve/veya yükseköğretim arzının talebe paralel bir şekilde artırılamaması ise yükseköğretimde erişim konusunu ön plana çıkarmıştır.

Özellikle ‘yükseköğretim çağ nüfusu içinde yükseköğretim talep eden kişilerin eğitim imkânlarına ulaşabilirliği’ olarak tanımlanan ‘erişim’ 21.yüzyılda ülkemizde temel bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Bu duruma çözüm olarak hükümetler tarafından öncelikle sunulan model Anadolu Üniversitesi bünyesinde kurulan Açık Öğretim Fakültesi olmuştur. Konuyu iyi anlayabilmek için yükseköğretimde genişlemeyi etkileyen temel faktörleri anlamak ile mümkündür. Genel olarak, ekonomik ve sosyal kalkınmada beşeri sermayenin ve dolayısıyla eğitimin rolünün daha iyi anlaşılması, demografik gelişmeler çerçevesinde yükseköğretim çağ nüfusundaki artış ve yükseköğretimin kişilerin istihdam durumu ve gelir düzeyine etkisi çerçevesinde ortaya çıkan talep artışı ile açıklanmaktadır. Öte taraftan, son yıllarda kurulan çok sayıda üniversite ve “her ilde en az bir üniversite” söylemi yükseköğretimde erişim sorununa getirilen en önemli ve köklü çözüm biçimidir. Her ne kadar ‘erişim’ kavramsal olarak ‘yüksek çağ nüfusu içinde yükseköğretim talep eden kişilerin eğitim imkânlarına erişimi’ olarak tarif edilse de, konunun birey hakları temelli ve beşeri sermayenin geliştirilmesi ile hedeflenen gelişmişliğin yakalanması ve kalkınma hedeflerine ulaşabilirliğinin sağlanması zemininde ele alındığı görülmektedir. Yükseköğretime erişim konusunda neredeyse çağ nüfusunun %95’ine yükseköğretim sağlama başarısını göstermiş olan Avustralya’dır. İzlanda ve Polonya için oran %80; Yeni Zelanda, ABD, Norveç, Slovenya, İsveç, Rusya ve Danimarka için %70-75 arasındadır (Şimşek, 2013: 7). MEB verilerine göre yükseköğretimde net okullaşma oranı % 39.49’dur (MEB,

2005: 26). Bu durumda Türkiye %60 olan OECD ortalamasını altında bir yükseköğretime erişim oranına sahiptir.

Türkiye’de hükümetler sürekli olarak halktan gelen yükseköğretimde kapasite artırılması isteğinin baskısını hissetmişlerdir. Bu isteği karşılamak büyük yatırımların yapılmasını gerektirdiğinden hükümetler büyük yatırımlara gitmeden kapasite artışını sağlayacak çözüm yolları arayışı içinde olmuşlar ve iki temel sonuca ulaşmışlardır. Bunlardan birincisi açık öğretimin geliştirilmesi, ikinci çözüm yolu “ikinci öğretimi” geliştirmek olmuştur. Bu yaklaşım, bir yükseköğretim sisteminin öğrenci kapasitesini artırarak yapılması gereken yatırımlardan tasarruf edilmesi esasına dayanmaktadır (YÖK, 2007: 47).

Yükseköğretimde genişlemeyi etkileyen faktörlerin rasyonel zeminde yapılması hiç kuşkusuz ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerine katkı sağlar düzeyde olacaktır. Yükseköğretimin gelire ve istihdama katkısı en temel talep gerekçesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha iyi eğitim almış kişilerin istihdam edilebilirliğinin daha yüksek ve ekonomik olarak aktif oldukları sürece işsiz olma ihtimallerinin daha düşük olduğu, eğitim düzeyi arttıkça işgücüne katılım oranının arttığı ve iyi eğitilmiş kişilerin daha yüksek gelir elde ettikleri kanıtlanmıştır (Tanrıku, 2009: 8).

Türkiye’de 2017 yılına kadar hızla artması beklenen yükseköğretim çağ nüfusunun fırsata dönüşmesi, erişimin artırılmasına bağlı olacaktır. Yükseköğretim talebinin hangi araçlarla karşılanacağı sorusunun cevabı bu açıdan çok çeşitlilik sunmaktadır. Bu çerçevede, Açık öğretim, Uzaktan eğitim, Parasız Üniversite, Sertifika ve diploma programları, Vakıf üniversiteleri ve her ile en az bir üniversite söylem ve politikaların kendi içinde tutarlılık taşıdıkları ve erişim sorununun sistemli şekilde çözülmesi yönünde politikalar geliştirildiğinin birer göstergeleridir. Önümüzdeki dönemde örgün yükseköğretim arzının hem ülkemizin kalkınması hem de gençlerimizin yükseköğretim talebinin karşılanması için hızla artması gerekmektedir. Yükseköğretime erişimdeki bu artışı sağlamaya yönelik altyapı, insan kaynağı ve sistem sorunları buna paralel olarak çözülmek zorundadır. Ancak, genişleme hızı itibarıyla yükseköğretimin sisteminin bugünkü performansının, mevcut finansman yapısı ve akademik personel sayısındaki eğilimler çerçevesinde de bunu sağlayacağını söylemek oldukça zordur. Bu amaçla, fiziki ve beşeri altyapısı olan vakıf üniversitelerinde yükseköğretim kontenjanları artırılmalıdır. Yeterli talebin yaratılması için ise vakıf üniversitelerinde öğrenim ücretleri makul seviyelere indirilmeli ve fakülteler için rasyonel maliyetlendirilmiş ücret tavanları belirlenmelidir. 2010/815 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ekinde belirlenen Fakülte ve programlarda ‘ortalama cari maliyetler’ dikkate alınarak Vakıf Üniversitelerce uygulanan ücret tavanları bu BKK ile uyumlulaştırılarak düşürülmelidir.

Erişim sorununa da katkı sunması amacıyla vakıf üniversitelerinin haricinde özel yükseköğretim kurumu kurulmasına yönelik anayasal ve yasal düzenlemeler gerçekleştirilmeli ve YÖK tarafından özel yükseköğretim kurumu kurulması için gerekli asgari standartlar belirlenmelidir. Ancak, yükseköğretime erişimin artırılması hedeflenirken bütün ortaöğretim mezunlarının yükseköğretime geçişinin sağlanmasından ziyade mezunların ilgi ve yeteneklerine uygun meslek alanlarındaki yükseköğretim programlarına geçişi sağlanmalıdır. Kitlel yükseköğretim eğilimini azaltmak üzere gerçekleştirilen genişleme ya da arz çalışmaları (yeni üniversitelerin ve yüksekokulların kurulması) yükseköğretime olan talebi azaltamamıştır.

2008-2017 döneminde geçmiş dönemlere kıyasla daha hızlı artması beklenen yükseköğretim çağ nüfusu göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de yükseköğretime olan talebin bugünkünden de hızlı artacağı tahmin edilmektedir. Önümüzdeki dönemde örgün yükseköğretim arzının hem ülkemizin kalkınması hem de gençlerimizin yükseköğretim talebinin karşılanması için hızla artırılması gerekmektedir. Bu çerçevede, Türkiye’de yükseköğretime erişimin artırılması amacıyla, hâlihazırda örgün öğretimde gençlerin talebinin yalnızca %31’lik kısmını karşılayan yükseköğretim sisteminin performansının artırılması ve yükseköğretimde genişleme sürecine hız kazandırılması önem arz etmektedir. 2009-2023 döneminde yükseköğretim arzının artış oranının, yükseköğretim talebinin artış oranından daha yüksek olacağı tahmin edilmekle birlikte; talebin yükseköğretim kapasitesine göre çok yüksek olması sonucunda 2023

yılında talebin büyük bir kısmının karşılanamayacağı tahmin edilmektedir. Öte taraftan, 2011-2012 Öğretim yılında 103'ü devlet 65'i Vakıf olmak üzere toplam 168 üniversite mevcutken, bu sayı 2015 yılında 109'u devlet 94'ü vakıf üniversitesi olmak üzere 193'e yükselmiştir.

Yükseköğretimde talep artışı oranında kapasite artışının sağlanamamasının en önemli nedeni öğretim üyesi ve öğretime elemanı temininde yaşanan güçluktur. 2011-2012 öğretim yılında yükseköğretim programlarında, ön lisans, açık ve uzaktan öğretim hariç lisans programlarındaki öğrenci sayısı toplam 1.781.873 iken bu sayı 2014-2015 öğretim yılında sadece lisans programlarındaki öğrenci sayısı 3.628.800'e yükselmiştir. Aynı yıl ön lisans, açık ve uzaktan öğretim programlarında toplam 2.013.762 öğrenci bulunmaktadır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) yaptığı açıklamada, 2014-2015 öğretim yılında ön lisans, açık öğretim, uzaktan öğretim, lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında toplam 6.062.886 öğrenci olduğunu açıklamıştır. Buna karşılık 2011-2012 öğretim yılında devlet üniversitelerinde toplam 118.839 öğretim elemanı görev yapmakta iken, bu sayı 2014-2015 öğretim yılında sadece 126.872'e ulaşabilmiştir. Hâlihazırda devlet ve vakıf üniversitelerinde toplam 148.903 öğretim elemanı görev yapmaktadır.

Örgün yükseköğrenime olan bu talep ancak yükseköğretimde farklılaşma ve çeşitlilik gibi genişlemenin diğer araçlarından azami ölçüde faydalanılması ile mümkün olacaktır (Tanrıkulu, 2009: 167). 2023 yılına ilişkin öğrenci ve öğretim elemanı projeksiyonlarının mevcut yükseköğretim kurumlarının yükseköğretimde talebin maksimumu %46.5'nu karşılayabilecekleri öngörüsü dikkate alınmalıdır. Giderek talebin karşılanamaması ve yükseköğretimin diploma yönelimli hale gelmesine yol açmaktadır. Üniversiteler öğretim elemanı yetersizliği nedeniyle bir çıkmaza doğru sürüklenmektedir. Gerekli tedbirler alınmaması halinde, bilimin askıya alındığı, sadece ders ve sınav yönelimli bir üniversite gerçekliği ile kaçınılmaz bir şekilde karşı karşıya kalınacaktır.

4.3. Yükseköğretimin Finansmanı Sorunu

Ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişiminde nitelikli insan gücü giderek daha büyük rol oynamakta ve bilgi toplam faktör verimliliği çerçevesinde ekonomik büyümenin itici gücü olmaktadır. Özellikle küreselleşen dünyadaki bilgiye dayalı ekonomik yapıda, ülkelerin sahip oldukları yetişmiş nitelikli insan gücü en önemli rekabet unsuru haline gelmiştir. Bu kapsamda bilginin üretimi, paylaşımı ve yaygınlaştırılması ile bireylerin gerekli bilgi ve becerilerle donatımında en etkili araç olan yükseköğretimin önemi artmıştır. Bu doğrultuda, hükümetler yükseköğretimin yarattığı toplumsal faydaları göz önünde bulundurarak bu hizmeti kamu kaynaklarıyla finanse etmişlerdir. Ancak, yükseköğretimin bireylere sağladığı yüksek gelir düzeyi ve istihdam edilebilirlik gibi ekonomik getiriler ile itibar ve statü gibi sosyal getiriler sonucunda, özellikle 1980'lerden itibaren bireylerin yükseköğretime olan talebinde muazzam bir artış yaşanmıştır. Bu artışta, teknolojinin hızla artan maliyeti ve eğitim talep edilen alanların çok çabuk değişmesi sonucunda yükseköğretimdeki birim maliyetlerinin yükselmesi de eklenince kamu kaynakları ile yükseköğretim hizmetinin finansmanında yetersiz kalmaya başlamıştır (İlyas, 2012:1). Bu kapsamda 1970 yılında 170 bin civarından olan yükseköğretim öğrenci sayısı, 1990 yılında 685 bine, 2010 yılında 3.5 milyona, 2015 yılında ise 6 milyona ulaşmıştır.

Yükseköğretim, günümüze dek genellikle bir kamu hizmeti olarak görülmüş ve giderleri ABD ve diğer birkaç ülke dışında hemen hemen tümüyle kamusal kaynaklardan karşılanmıştır. Ancak, yükseköğretimde gözlenen ve önümüzdeki yıllarda da sürmesi beklenen talep artışı nedeniyle, yükseköğretimin sadece kamu kaynakları ile sürdürülebilirliği sorgulanmaya başlanmıştır (YÖK, 2007: 20). Kamu hizmeti niteliği taşıdığı konusunda görüş birliği olan yükseköğretimin finansmanı, devlet ve vakıf üniversiteleri itibarıyla iki temel yöntemle yapılmaktadır. Anayasal olarak devlet üniversitelerinde kamusal finansman, vakıf üniversitelerinde ise özel finansman sistemi benimsenmiş bulunmaktadır (YÖK, 2007: 57).

Yükseköğretime olan bu erişim talebinin yükseköğretime ayrılan kamu kaynaklarından çok daha fazla bir oranda artması yükseköğretimde finansman sorununu ortaya çıkarmıştır.

Yükseköğretimdeki genişleme ve birim maliyetlerindeki artış hem kaynak arayışına hem de var olan kaynakları etkin ve verimli kullanma yöntemlerine yöneltmiştir. Son yıllarda ülkemizde performansa dayalı bütçeleme anlayışı ve uygulaması böyle bir ihtiyaçtan üretilmiş bir finansman yöntemidir. Bu yöntem ve uygulama ayrıca kaynak tahsislerini subjektiflikten arındırılmıştır. Harçlar, bağışlar, döner sermaye gelirleri ve araştırma gelirleri finansmanı geliştirme yöntemleri olarak görülmüştür. Bunlardan ‘harçlar’ konusu tamamen ‘maliyet paylaşımı’ mantığına dayalı bir finansman modeli olarak geliştirilmiştir. Birçok ekonomiste göre ‘harç’ ağırlıklı bir finansman sistemine geçilmesi, yükseköğretimin maliyetini vergi mükellefleri yerine bu hizmetten faydalananlara, yani öğrenci ve ailelerine aktararak fırsat eşitliğine katkı sağlamaktadır şeklinde rasyonelleştirmektedir.

Yükseköğretimin finansmanında dünyada çok farklı modeller uygulanmaktadır. Pek çok ülkede maliyet paylaşımı yöntemi benimsenmişken OECD ülkelerinde sadece Danimarka’da yükseköğretim kamusal olarak finanse edilmektedir. Toplam 215 bin öğrencinin eğitim gördüğü 41 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. GSYH’nin % 1,6’sı ile yükseköğretim kurumlarına en yüksek kamu kaynağı ayıran OECD ülkesidir. Danimarka çıktılarına bağlı finansman yönteminin en iyi uygulandığı AB ülkesidir. OECD ve AB ülkelerinde ‘eğitim basamaklarında yukarı tırmandıkça özel sektörün payı daha da artmaktadır’ (Şimşek, 2013).

Ülkemizde üniversitelerin doğrudan kamusal finansman şekli bütçe ile finansmandır (Türkmen, 2009: 21). Dünyadaki kalite ve performans yönetimi konusundaki gelişmeler sonucu 1927 den beri yürürlükte olan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu 10 Aralık 2003 tarihinde çıkarılan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile değiştirilmiştir. Bu kanun, kamu idarelerinin kalkınma planları, programlar ve benimsedikleri çerçevesinde geleceğe ilişkin misyon ve vizyonlarını oluşturarak stratejik amaçlar ve hedefler saptamalarını, performanslarını önceden belirlenmiş göstergeler doğrultusunda ölçmelerini ve sürecin izleme ve değerlendirmesini yapmak amacıyla katılımcı yöntemlerle stratejik plana göre yapmalarını öngörmektedir (Ankara Bilim Platformu, 2011:3)

Ülkemizdeki yükseköğretim kurumlarının bütçesi 1990 yılında 2,6 milyar TL, 2000 yılında 4,6 milyar TL, 2011 yılında ise 11,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında yükseköğretim kurumlarının bütçesi 12,7 Milyar TL olarak öngörülmüştür. Yükseköğretim bütçesi 2002 yılında 2.495.967.700 TL iken 2012 yılı bütçesinin 12.743.603.000 TL öngörülmesiyle birlikte 2002 yılına göre artış oranı %410 olmuştur. Bu rakam 2015 yılında ise 18.493.252.000 TL olarak öngörülmüştür (MEB, 2015: 259). Üniversitelere ayrılan bütçenin 2002 yılında konsolide bütçeden aldığı pay yüzde 2,54 iken, 2015 yılında yüzde 3,91 olarak öngörülmüştür. Üniversitelerin GSYH’den 2002 yılında aldığı pay yüzde 0,71 iken, 2015 yılında bu oranın yüzde 0,95 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Burada üzerinde durulması gereken en önemli gösterge, yükseköğretim kurumlarının ülkede yaratılan toplam katma değerden ne kadar pay aldığının bir ölçüsü olan yükseköğretim bütçesinin GSYH içerisindeki payıdır (Arabacı, 2011: 105). 2010 yılında yükseköğretim bütçesinin yılsonu gerçekleşme cinsinden GSYH’ye oranı olan % 0,95 dır. Bu oran OECD ve AB ülkelerinin değerlerine olan % 1.1’e yakındır. OECD ülkeleri ortalama olarak özel ve kamu kaynaklarından eğitime GSYH’nin % 6.3 oranında kaynak ayırmaktadır (Ayrançöl & Tekdere, 2014:1 3).

Yükseköğretim bütçesi, Türkiye’deki kamu eğitim harcamalarının yaklaşık olarak dörtte birini oluşturmaktadır. Her ne kadar bu bütçe yükseköğretim için yetersiz görünse de, diğer eğitim kademeleri ile karşılaştırıldığında yükseköğretime verilen öncelik açıkça gözlenmektedir. Yükseköğretimde öğrenci başına yapılan kamu harcaması 4648 Amerikan dolarıdır. Bununla birlikte, yükseköğretimdeki hızlı büyüme ve artan ihtiyaçlar karşısında harcamalar yetersiz kalmaktadır. Diğer taraftan, yükseköğretimle ilgili özel harcamalar konusundaki veri yetersizliği nedeniyle yükseköğretim harcamaları konusunda daha ayrıntılı analizler yapılamamaktadır.

Ülkemizde yükseköğretimin geleceğine ilişkin tahminler incelendiğinde, TÜSİAD ve UNFPA ortaklığında yürütülen bir proje raporu önemli bulgular ortaya koymaktadır. Bu rapora göre, 2010-

2025 yılları arasında yükseköğretimdeki büyüme OECD ülkelerinden daha hızlı bir biçimde devam edecektir. Aynı verilere göre, 2020'li yıllarda kızların yükseköğretime kayıt sayılarının erkekleri aşması beklenmektedir. Tüm bu gelişmeler, önümüzdeki yıllarda Türkiye'de yükseköğretim alanında, hem kamu üniversitelerinin kendi aralarında hem de vakıf üniversiteleri ile kamu üniversiteleri arasında, önemli bir rekabet yaşanacağına işaret etmektedir. Bu rekabetin Türkiye'deki yükseköğretim yönetiminde önemli değişikliklere yol açması beklenir (TÜSİAD, 2003: 45).

Türkiye'nin gerek ilk ve orta öğretim, gerekse tüm öğretim düzeylerinde GSYH 'ya göre en düşük oranda kamu eğitim harcaması yapan OECD ülkesi olduğu görülmektedir. İlköğretimden yükseköğretime öğrenci başına yapılan yıllık kamusal harcama. 2009 yılı OECD verilerine göre eğitim kurumlarına (İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim) yapılan kamusal harcamaların GSYH'ya oranı Türkiye'de %2,9 iken, OECD ortalaması %5,3'tür. Türkiye'de eğitim kurumlarına yapılan kamusal harcamalar, OECD ortalamasının hemen hemen yarısı kadardır. OECD ülkeleri içerisinde Brezilya ve Türkiye'nin ilköğretimde öğrenci başına yapılan harcamalar ve kişi başına düşen GSYH açısından en geri durumda olan ülkeler arasında olduğu, İskandinav ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin öğrenci başına en yüksek harcama yapan ülkeler olduğunu göstermektedir. 2011 yılı OECD verilerine göre, Türkiye'de dolar bazında ilköğretimden yükseköğretime öğrenci başına yapılan yıllık kamusal harcama 1614 \$ iken, OECD ülkelerinde ilköğretimden yükseköğretime öğrenci başına yapılan yıllık kamusal harcamalar 7840 dolardır (OECD, 2015). Tipik bir OECD ülkesinde eğitim alanında öğrenci başına yapılan harcama ilköğretim düzeyinde yılda ortalama 5450 Dolar, ortaöğretimde 6962 Dolar, yükseköğretimde 11.254 dolardır (OECD, 2011). Bu durum Türkiye ve OECD ülkeleri arasında eğitim harcamaları açısından her düzeyde Türkiye aleyhine bir durumun olduğunu göstermektedir. OECD'nin 2015 Eğitim Raporuna göre, OECD ülkelerinde eğitim harcamalarının yüzde 83,5'i kamu kaynaklarından karşılanıyor. Ancak, bu ülkelerin üçte birinde kamunun eğitime verdiği katkının giderek azaldığı dikkat çekiliyor. Bu ülkeler ABD, İspanya, Slovenya, Portekiz, İtalya, Macaristan, Fransa, Estonya, Kanada, Avustralya olarak sıralanıyor. OECD ülkeleri GSMH'lerinin yüzde 5,3'ünü eğitime harcıyor. Rapora göre, ilköğretim ile yükseköğretim arası bir öğrenciye ortalama 10220 dolar harcama yapan bu ülkelerde, harcama miktarı ilköğretimde 8247 dolar, orta öğretimde 9518 dolar, yükseköğretimde ise 15028 dolar seviyesinde bulunuyor (OECD,2015). Diğer taraftan, Türkiye'de yükseköğretim için GSYH'den ayrılan pay ? % 0.67, 2010 yılında % 0.85, 2014 yılında %0.99 olmuştur. OECD ortalaması ise 1995 yılında % 1.2, 2011'de %1.6 olmuştur (Ayrangöl & Tekdere, 2014: 15).

Yükseköğretimin finansmanında dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Yükseköğretimin finansmanı alanında yaşanan gelişmeler, teknolojinin hızla artan maliyeti ve eğitim talep edilen alanların çok çabuk değişmesi sonucunda, yükseköğretimdeki birim maliyetlerin ekonominin tamamındaki birim maliyetlerin birçoğundan daha hızlı artmasına neden olmuştur. Kamunun gelirinin istenilen düzeyde artmaması kamu gelirinin paylaşımı konusunda temel eğitim, sağlık, altyapı, güvenlik vb. kamusal ihtiyaçların ön plana çıkması gibi unsurlardan kaynaklanmıştır (İlyas, 2012: 6).

Üniversiteler son yıllarda, öğrenci katkı paylarının daha büyük bir bölümünü, özel ödenek kaydedilmesi gereken hizmetlerin yanında bir torba bütçe kaynağı gibi kullandığı görülmektedir. Yükseköğretimin finansmanında öğrenci katkısının ortalama payının % 4 olduğu düşünülürse, üniversitelerin 2006 mali yılına kadar harcamalarının % 1.3 ünü, öğrenci katkı paylarından torba bütçe kaynağı gibi kullanmış oldukları söylenebilir (YÖK, 2007: 61).

Dünyada pek çok ülke, yükseköğretimde erişimi artırmak ve genişlemeyi sağlayabilmek için, yükseköğretimin özel sektör tarafından sunumunu bir model olarak ortaya koymuştur. Bu misyon ve vizyon değişikliği modernleşme ve çağdaş ihtiyaçlar göz ardı edilmeden yapılmıştır. Bir anlamda arz-talep buluşması sağlanmıştır. Kamu tarafından sunulan yükseköğretim hizmetinin, bireylerin ve toplumun ihtiyacını karşılamakta özellikle niceliksel olarak yetersiz kalması

nedeniyle, bu hizmetin sunumunda özel sektör giderek daha fazla rol üstlenmektedir. Bu süreçte, kar amacı gütmeyen vakıf üniversiteleri, kar amacı güden özel üniversiteler, belirli bir şirkete ait şirket üniversiteleri, sanal üniversiteler gibi yükseköğretim kurumları ortaya çıkmıştır (YÖK,2007:21). OECD verilerine göre, bu alanda ön plana çıkan ve dikkat çeken ülkeler Kore, Japonya, Belçika, Meksika, Polonya ve ABD'dir. Kore ve Japonya'da yükseköğretimdeki öğrencilerin % 80'i özel üniversitelerdedir. Bu oran 2008 rakamlarına göre Türkiye'de sadece % 5'dir (İlyas, 2012: 15). Birçok ülke yükseköğretimin finansmanında doğrudan finansman yöntemlerinin yanı sıra burslar, vergi muafiyetleri ve harçlar gibi dolaylı finansman yöntemlerini de kullanmaktadır (İlyas, 2012: 25).

Yükseköğretime özel sektör katılımın sağlanmasında gelişmekte olan ülkelerin, özel yükseköğretim kurumlarının öğrenim ücretleri çerçevesinde öğrencilerin erişebilirliği ve kalite güvencesi ile bu kurumlara yatırım yapan kişi veya kurumların kâr elde etmesi arasındaki dengeyi koruması; yükseköğretimde genişlemenin sağlanması, yükseköğretimin yaygınlaştırılması ve kalitenin korunması açısından önem arz etmektedir (Tanrıku, 2009: 41).

Yükseköğretimin finansmanında farklı model arayışları devam etmektedir. Yükseköğretim kurumlarının gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve artırılmasının yanı sıra kamu kaynağını tahsisle yaklaşım farklılaşmaları yaşanmaktadır. Özellikle merkezi bütçeden, yani kamu kaynakları ile finanse edilen yükseköğretim kurumları için toplam ödenek ile cari ödenek tespitlerinde yeni formülasyonların ve modellerin uygulandığı gözlenmektedir (İlyas, 2012:156-158). Yükseköğretimin finansmanı ile ilgili sorunların arka planını daha iyi anlayabilmek için yükseköğretim harcamalarının önemli ölçüde kamu kaynakları ile sübvans edilmesinin arkasındaki iktisadi ilkeleri gözden geçirmek yerinde olacaktır. Ekonomide, dışsalılıklardan ve kusurlardan bağımsız bir piyasada arz ve talep sosyal artı değeri maksimize eder. Ancak ürünlerin farklılaştırılması, piyasa gücünün tek elde toplanması, piyasa hakkında bilgi eksikleri, yetersiz üretim, üretici ve tüketicilerin pazarlık güçlerinin yetersizliği gibi pek çok piyasa kusuru sebebiyle sosyal artı değer maksimize edilemez. Bu durumlarda, herhangi bir mal veya hizmetin fiyatı o malın üretiminin marjinal maliyeti ve üretim ile ilgili dışsalılıkların farkıdır. OECD ülkelerinin tamamında eğitim finansmanının bu temel iktisadi prensiple uyumlu olduğu görülmektedir. Yani yükseköğretimin finansmanında özel harcamaların payı giderek artmaktadır (Türkmen, 2009: 15-20). Bu modelin iyi işleyebilmesi için finansal özerkliği yanı sıra kurumsal ve idari özerkliğe sahip olmaları önem arz etmektedir. Bu beraberinde iç ve dış denetimi getireceğinden verimlilik getirecektir (Türkmen, 2009: 58).

5. ÖNERİLER

Günümüzde hizmet sunan devlet anlayışı yerini düzenleyici devlet anlayışına bırakmıştır. Üniversitelerin görevi sadece eğitim öğretim, bilim üretmek ya da teknoloji ve yenilik geliştirmek değildir. Üniversiteler bütün bu sorumluluklara sahiptir. Yükseköğretim artık bir kamu hizmeti olarak algılanmaktan kurtarılmalı, pazar eğilimli bir sektör yönü de unutulmamalıdır. Diğer taraftan Türk yükseköğretiminin kapsamlı bir reforma ihtiyacı olduğu ortadadır. Dünyada ve Türkiye'de eğitim alanında yaşanan gelişmeler bu reform ihtiyacını gittikçe daha da belirgin hale getirmektedir. Bu nedenle, yükseköğretim, 'ortak gelecek, refah, bilimsel ve teknolojik ilerleme' zemininde toplumsal mutabakat sağlayacak bir dille, tarihsel derinliği gözetilen bir gelecek vizyonu ve ilgili tüm paydaşların / tarafların katılımı ile tartışılmalıdır (Küçükcan & Gür, 2009: 35).

Mevcut finansman yol ve yöntemleri, bir başka ifadeyle sistemin neredeyse tamamen kamu eliyle finansmanı, ne sürdürülebilir ne de verimlidir. Başarılı ve dar gelirliilere sağlanan kamu destekleri ve geri ödemeli kredi ve finansman yöntemleri, maliyete katılımın kamu kaynakları ile finansmanı bir zorunluluk olarak yaşatılmalıdır. Ancak, parasız üniversite ya da öğrenci harçlarının kaldırılmasının öğrencinin yükseköğretimden beklentilerini azaltacağı gibi maliyete öğrenci katılımının olmadığı bir sistemin öğrenci başarısını da olumsuz etkileyeceği kesindir. Üniversite

öğrencilerinin kendileri için yapılan kamu eğitim harcamalarına herhangi bir katkısının olmayışı, öğrencinin gelecek planlarını, hedeflerini ve en önemlisi ideallerini tahrir edebilecektir. Bu korkutucu ve tahrir edici ihtimal göz ardı edilmemelidir. Ülkelerin sürdürülebilir bir şekilde kalkınmalarının yolu verimlilik artışından geçmektedir. İşgücünün ve fiziki sermayenin daha verimli kullanılabilmesi için ise de daha kaliteli günün ve yarının gerçeklerine daha uygun rekabetçi eğitim süreçleri tanımlanmalıdır. Bu çerçevede Türkiye’de bir taraftan beşeri sermayenin gelişimine katkı sağlamak ama diğer taraftan da yenilikçi ve rekabetçi bir üretim modelini hayata geçirebilmek ve küresel ekonomi içinde yer bulabilmek için eğitim sistemimiz ve üniversitelerimiz üzerine yapılması gerekenler aşağıda sıralanmıştır. Kuşkusuz bu önerilerin bir kısmı bir sorgulamadan çıkış modelleri üretilmesine katkı sunabileceği gibi, uygulanabilir nitelikte somutluklara da sahiptir. Şöyle ki;

- YÖK anayasal bir kurum olmaktan çıkarılmalıdır.
- Kadrolu hocalık modeli terk edilmelidir.
- Hocalar, çıktıları, performansları ve ürettikleri ile ölçülebilmelidir.
- Tam zamanlı ve kısmi zamanlı sözleşme dönemine geçilmelidir. Akademisyenler performanslarına göre dönemsel sözleşmeye (2-5 yıl) dayalı olarak istihdam edilmelidir.
- Öğretim elemanlarının ülke düzeyinde dağılımını temin için özendirici ve teşvik edici tedbirlerin alınmasına destek olunmalıdır.
- Üretkenliğin son derece düşük olduğu üniversitelerde, sorunun sebepleri iyi analiz edilmeli, tedbirler alınmalı, ‘akademik üretkenlik’ teşvik edilmelidir.
- Yaz Okulu ve İkinci Öğretim araştırma geliştirmenin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Yaz Okulları ve İkinci Öğretim kaldırılmalı, bunun yerine Diploma ve Sertifika Programlarına ağırlık verilmelidir.
- Yükseköğretim sistemi içinde Meslek Yüksek Okulları (MYO) özellikle üzerinde durulması gereken bir sorun alanı olarak gündeme gelmektedir. Bir ülkenin ekonomisinin etkin işleyişinde kritik öneme sahip olan bu okulların eğitim kaliteleri ve yeterlilikleri arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Öğretim üyeleri bilişiminin verilen eğitime uygunluğu, kariyerlerinin oluşturulmasındaki sorunları, finansman biçimleri bu okulların yerel gereksinmelere duyarlılıklarının artırılması vb. konularda çözülmesi gereken önemli sorunları bulunmaktadır (YÖK, 2007: 134). Günümüzde MYO’ları ülkenin ara eleman ihtiyacına göre planlamadan uzaktır. Neredeyse her ilçemize açılmıştır. Konu politize edilmiştir. Siyasetin müdahil olacağı bir durum olmaktan mutlaka çıkarılmalıdır. Yakın bir zamanda MYO mezunları ile Lisans mezunlarının sayısı eşitlenecektir. Diplomalı işsizlik sorunu yaşanacaktır. MYO mezunlarının istihdamını özendiren teşvik ve ücret politikası uygulamaya sokulmalıdır. MYO mezunlarına en az 1.5 asgari ücret ödenmeli ve SGK işveren payı sübvansede edilmelidir.
- Bilim adamı devlet memuru olmaktan çıkarılmalıdır. Öğretim elemanlarından doktorasının tamamlamış bir kişinin aylık ücreti üst kurullarda beş yılının tamamlamış bir uzmanın maaş ve ikramiyeleri toplamının aya denk gelen kısmından az olmamalıdır. Ayrıca, öğretim elemanı için ‘bilimsel performans sistemi’ oluşturulmalıdır.
- Öğretim Üyelerinin zorunlu emeklilik yaşı 67’den 71’e çıkartılmalıdır. Öğretim elemanı açığı olan üniversitelerde yaş haddinden dolayı emekli olan hocalara ilave 5 yıl çalışma hakkı verilmelidir.
- ‘Eğitim Yöneticiliği’ kavramı üniversite yönetimini de kapsamalıdır. Bu çerçevede üniversitelerimizin yönetiminde akademik görevlerle idari görevler birbirinden ayrılmalı, akademik görevler bilimsel özerklik çerçevesinde yürütülürken, idari görevler profesyonel yöneticilere devredilmelidir.

• Eğitim kurumlarının bileşenlerinin ve hedeflere ulaşmada kullanılan yöntemlerin belli aralıklarla gözden geçirildiği bir değerlendirmenin yararları inkâr edilemez. 6111 sayılı yasanın 2547 sayılı kanunda değişiklik yapan hükümleri, Avrupa Yükseköğretim Alanı yaratmayı hedefleyen bir reform süreci olan Bologna süreci uygulamasını zorunlu hale getirmiştir. Bologna sürecinin hedefleri; uygun fikri altyapı, yaşam boyu eğitim, ölçe ve değerlendirme yöntemlerinin belirlenmesi, kalite güvencesi ve akreditasyondur.

• Yükseköğretimin temel amacı, öğrencilerin bağımsız düşünmelerine imkân sunmalıdır.

• Üniversitelerde yaratıcılık ve uzun erimli bakış açıları geliştirebilme nitelikleri öncelikli hedef ve amaç olmalıdır.

• 12 Eylül darbesinin oluşturmak istediği ideolojik ve politik yönelimin bir sonucu olarak zorunlu olarak verilen Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersi kaldırılmalıdır. Bu şekilde işlevsiz kalan öğretim elemanları yakın dönem tarihi olaylara ilişkin seçmeli dersler vererek, öğrencilerin analitik düşünmelerine olumlu katkı sağlayacakları gibi gençlerde tarih bilincinin gelişimine de sağlamış olurlar.

• Üniversitenin en önemli kriteri bilimsellik olmalıdır. Akademi her şeyden önce eleştirel bir iklimde gelişip boy atabilir. Bir kurumda düşünsel eleştiri yetenekleri felce uğratıldığından o kurum kendi önünü göremediği gibi tahakküm biçimlerinin oluşması da kaçınılmazdır.

• Öğretim elemanları ağır ders yükü ile karşı karşıyadır. Normu, öğretim elemanı başına 8 saat iken bu durum zaman zaman 20 saate kadar çıkmaktadır.

• Yükseköğretim bütçesinin GSYH'a oranı %1'lerden % 2'lere ve öğrenci başına harcama OECD ülkeleri ortalamasına çıkarılmalıdır.

• Akademik özgürlük olmalıdır.

• Ortak aklı kurumsallaştıracak bir takım zekâsına ihtiyaç vardır. Tekil çabaların ötesinde kurumsal ve toplumsal bir çaba, niyet ya da iradenin aksiyon haline dönüşümünü sağlayacaktır.

• Bilim dışı ideolojik kamplaşmalar, dışlamalar ve doktriner katılık üniversitelere hiçbir zaman kalite getirmediği gibi ileriye taşıyamamıştır.

• 'Vakıf görünümlü özel üniversiteler'e merkezi bütçeden kaynak aktarımına son verilmeli ve Vakıf Üniversiteleri için özel yasal düzenleme yapılmalıdır. Bu üniversitelere sıkı denetim uygulanmalıdır (DPT, 2000: 10).

• Özel Üniversitelerin kurulması ise mümkün hale getirilmelidir.

• 'Geriye Dönüş' özendirilmelidir. Öğretim üyesi yetiştirme programları çerçevesinde yurtdışında eğitime gönderilen pek çok bilim insanı ülkemize geri dönmeyerek bulundukları ülke kurum ve kuruluşlarında kendilerine sağlanan fonlarla ve desteklerle uluslararası projelere ve keşiflere imza atmışlardır. Bu çerçevede yurtdışına gönderilen programlar çerçevesinde akademisyenlerden geriye dönüş oranı oldukça düşüktür. Bunun elbette çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler iyi analiz edilmelidir. Türkiye'deki üniversitelerdeki kadro ve ücret sorunları ile ar-ge desteklerine sunulan imkânların yetersizliği ve 'bilim adamı' kavramının akademik dünya içindeki anlamının yeterine oluşmaması, geriye dönüşün önündeki en büyük engellerdir. Özel statüde akademik kadro, özel ücretler ve sözleşmeler dahil geriye dönüşü kolaylaştırıcı ve bilim insanların ülkeye kazandırılması sağlama yolları mutlaka aranmalı ve bulunmalıdır. Bir AR-GE fonu kurularak geriye dönüşü sağlanan bilim insanların üniversiteler ve AR-GE kuruluşlarındaki çalışmaları ve projeleri desteklenebilir.

• Üniversitelerdeki bilim insanlarımızın serbest piyasadaki değerlerinin mutlaka ödenmesi gerekir. Herkese eşit ücret bir adalet değil tam tersine adaletsizliktir.

- Üniversiteler ihtisas üniversiteleri (sağlık, sosyal bilimler, doğa bilimleri..vb.) olarak yeniden yapılandırılmalıdır. Farabi vb. programlarla gelişmişinden az gelişmiş üniversitelere akademik ve bilimsel katkı akışına imkân sağlayan proje ve programlar uygulanmalı, gelişmiş üniversiteler geliştirmekte olan üniversitelere hamilik yapmalıdır. Ayrıca, gelişmiş ve geliştirmekte olan üniversiteler diye sınıflanmalıdır. Fonksiyon itibariyle ise, ‘Araştırma’ ve ‘eğitim-öğretim’ ağırlıklı üniversiteler diye ikiye ayrılmalıdır.
- Büyük üniversiteler yüklerini taşıyamayacak duruma gelmişlerdir. Bu tür üniversiteler bölünmelidir (DPT, 2000: 10). Yönetilebilir ölçekten uzak Gazi, Selçuk, Çukurova, Atatürk gibi üniversiteler iki ya da üçe bölünmelidir.
- Bilim-Üniversite-Toplum ilişkisi sağlıklı bir şekilde kurulmalıdır.
- Yardımcı doçentlik kaldırılmalıdır. Doktora, tıpta uzmanlık ve sanatta yeterlilik alanlara ders verme yetkisi tanınmalıdır (DPT,2000:10).
- Kamu tarafından üniversitelere tahsis edilen bütçenin en az % 10’luk kısmı belirli hedefler, ihtiyaçlar, öncelikler ve/veya projelerle ilişkilendirilen ‘odaklı ödenek’ olmalıdır.
- Üniversitelere bütçe global verilmelidir ve üniversiteler bütçelerini kendi öncelikleri doğrultusunda detaylandırma yetkisine sahip olmalıdır.
- OECD tarafından yükseköğretim kurumları için tanımlanan özerklik ölçütleri (mali-idari-akademik) uygulanmalıdır.
- Gerçek anlamda eşitlikçi bir sistem kısıtlı ve dezavantajlı toplum katmanlarından gelen öğrencilerin yükseköğretimden büyüyen oranlarda pay almasına yol açacaktır. Bu da gelirdeki iyileşme nedeniyle verimliliğe katkı sağlayacaktır.

Türkiye’de yükseköğretim ciddi sorunlar ve fırsatlarla karşı karşıyadır. Yükseköğretimle ilgili konularda geleceğe yönelik istikrarlı, tutarlı ve sürdürülebilir politikaların oluşturulması gerekmektedir. Eğitimin niteliği, yükseköğretime erişim, yükseköğretimde fırsat eşitliği, yükseköğretimin finansmanı, yabancı öğrenci ve öğretim üyesi sayısını artırma, yükseköğretimle toplum ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, üniversite özerkliği ve akademik özgürlük gibi konular, önümüzdeki yıllarda Türkiye’yi meşgul etmeye devam edecektir. Ayrıca, yükseköğretim sisteminin performansı yeniden bir değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Yükseköğretimin, gerçekleştirilmesi gereken üç temel işlev (öğretim, araştırma ve kamu hizmeti) açısından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir. Bu üç alan bir anlamda yükseköğretimin dış yüzünü oluşturmaktadır. Değerlendirmeler genellikle bu üç işlev açısından yapılmaktadır. Oysa yükseköğrenimin iç yüzüyle de bir değerlendirmesi yapmak gerekir (YÖK, 2007: 85). Bir yükseköğretim sisteminin yeniden düzenlenmesi ve yeniden yönlendirilmesine girildiğinde, ilk olarak bu düzenlemenin hangi mantıkla yapılacağına açıklık kazandırmak gerekir (YÖK, 2007: 134). YÖK, 2007 yılında yükseköğretimde vizyonu şu şekilde kurgulamıştır:

Eğitim; bireylerin tam ve fırsat eşitliği içinde, bireysel ve kamusal yaşam projelerini daha başarılı bir düzeyde hayata geçirmesini sağlayacak bilgi, beceri ve potansiyellerle donatılması ve onların girişimde bulunmaktan ve sorumluluk yüklenmekten kaçınmayan, eleştirel düşünme becerilerine sahip, insan hakları ve demokrasi, çevresel, kültürel ve estetik değerler konularında duyarlı aktif yurttaşlar olmasına yönlendirmesi için verilecektir (YÖK, 2007: 143).

Yükseköğretim kurumlarındaki yönetişimin niteliği, sağladığı yaşam kalitesi ve bu kurumlarda yer alan öğretim üyesi ve öğrencilerin öznel tatmin düzeyleri üzerinde ayrı ayrı durulmalıdır. Tabii ki bir yükseköğretim kurumunun dış işlevleri açısından performansı büyük ölçüde iç performansı ile yakından ilişkilidir. Bu açıdan yukarıda sıralana önerilerde belirtilen konuları da dikkate alan bir misyon ve vizyon arayışı mutlaka yapılmalıdır.

6. SONUÇ

Eğitimde yaşanan sayısal gelişmelere rağmen Türkiye ölçeğinde eğitim, ‘sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal kalkınma için gerekli beşeri sermaye formasyonunun oluşturulması’ olarak tanımlanabilecek hayati ve merkezi rolü oynamaktan henüz çok uzaktır. Üniversitelerimiz bu gün başlı başına özgürleştirici, toplumu dönüştürücü bir etkiye sahip midir? Bu konuda somut adımlar ne zaman atılacaktır? Soruları uzun süre yanıtsız ve ortada kalamaz.

Başbakanlık tarafından kamuoyuna deklare edilmiş bir takvim içinde yükseköğretim sisteminde reformlara yönelik eylem planı açıklanmıştır. Yükseköğretime yönelik en çarpıcı ifade ‘üniversitede kalite ve özerkliği’ odağına koyan yeni bir yükseköğretim kanununun 2016 yılında hazırlanmasının hedeflendiği açıklanmıştır (Başbakanlık, 2015). Diğer taraftan bireysel gelişim ve insan yetiştirmede hayati önem ve değere sahip öğretmen yetiştirme sisteminin yeniden gözden geçirileceği ve eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılacağı açıklanmıştır. Öğrenci başına eğitim harcamalarında OECD ortalamaları gerisinde olan bir duruma sahip olduğumuz göz önünde bulundurularak bireylerin, ailelerin ve özel kuruluşların yaptığı harcamalar veya eğitim için ayırdığı kaynakların daha düzgün bir biçimde mevcut verilere dahil edilmesi gerekmektedir. İyi tasarlanmış ve doğru finansman mekanizmaları ile donatılmış bir yükseköğretim sistemi sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal kalkınmanın tetikleyicisi görevi görebilecektir. Özgür üniversitenin, düşünen, eleştiren ve dönüşen dinamik bir toplumun temeli olduğu ise asla unutulmamalıdır. Üniversite özerkliği, üzerinde en çok tartışılan konulardan biri olarak bundan sonra da tartışma konusu olmaya devam edecektir. Bu tartışma önemli ve gereklidir. Türkiye olarak, üniversiteye misyon çeşitliği, zenginliği ve özgürlüğü kazandırmanın vaktini kaçırdığımızda çağı yakalama fırsatınızda kaçmış olacaktır.

7. KAYNAKÇA

Antalyalı, Ömer Lütfi (2007), “Tarihsel Süreç içinde Üniversite Misyonunun Oluşumu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007/2,sayı 6, ss.:25-40.

Arabacı, İ.Bakır (2011), “Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Eğitim Harcamaları”, **Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011 Sayı,35, ss:100-112.

Ayrangöl, Zülküf & Mustafa Tekdere (2014), “Türkiye ve OECD Ülkelerinde Yapılan Eğitim Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi”, **LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2014, ss.:2-30.

Erdem, Ali Rıza (2013) “Üniversite Özerkliği: Mali, Akademik ve Yönetmel Açından Yaklaşım”, **Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi**, 2013,sayı,2.

İlyas, İbrahim Emre (2012)**Yükseköğretimin Finansmanı: Türkiye için Model Önerisi**, Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı, Yayın no.2338, Mart 2012.

Küçükcan, Talip & Bekir S. Gür (2009)**Türkiye’de Yükseköğretim, Karşılaştırmalı Bir Analiz**, SETA, 2009.

MEB (2015) **Milli Eğitim İstatistikleri, Örgün eğitim 2014/2015**, Ankara.

Ortaş, İbrahim (2008)**Türkiye Yüksek Öğretimin Temel Sorunları. Türkiye’nin Stratejik Vizyonu 2023**, TASAM, Ekim 2008.

Şimşek, Hasan (2013) **OECD Eğitim göstergeleri Raporu: Ne Ekersen Onu Biçersin.**, İstanbul Kültür Üniversitesi, 28 Aralık 2013.

Tanrıkulu, Duygu (2009) **Yükseköğretimde Erişimin Değerlendirilmesi ve Türkiye için Politika Önerileri**, Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı.

Türkmen, Fatih (2009) **Yükseköğretim Sistemi için Bir Finansman Modeli Önerisi**, DPT.Yayın No.2787, Şubat2 009.

TÜSİAD, **Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılması; Temel İlkeler**, İstanbul, 2003.

Yavuz, Mehmet (2012)**Yükseköğretim Yönetiminde Dönüşüm ve Türkiye için Alternatif Yönetim Modeli Önerisi**, Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı, Yayın No. 2837, Mart 2012.

Başbakanlık (2015) **64.Hükümet 2016 Yılı Eylem Planı, İcraatlar ve Reformlar**,10 Aralık 2015.

Yükseköğretimde Finans Sorunları ve Çözüm Önerileri (2011), Çalıştay Kapanış Bildirisi, Ankara Bilim Platformu, 7 Mayıs 2011.

Yükseköğretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu (2000), DPT.

Türkiye’de Sağlık Eğitimi ve Sağlık İnsan Gücü Durum Raporu (2010) , DPT.

Yükseköğretimde Üst Yönetim Sorunları ve Çözüm Yöntemleri (2011), TÜBA

Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılması, Temel İlkeler (2003), TÜSİAD.

OECD (2015), Education Policy Outlook 2015: Making Reforms Happen, OECD Publishing.

YÖK (2007), Türkiye’nin Yüksek Öğretim Stratejisi, Şubat 2007, Ankara.